

The Truth is out there: ο Δημήτρης Λένης μας εισάγει στις θεωρίες συνωμοσίας

Μήπως τελικά μας ψεκάζουν και ψηφίζουμε Μητσοτάκη; Μήπως οι κυβερνήσεις μας κρύβουν την ύπαρξη εξωγήινων; Μήπως οι ελίτ του πλανήτη είναι κατά βαθος υπεραιωνόβιοι ερπετόμορφοι (αν και η Ερπετόμορφη Ελισάβετ τελικά πέθανε...); Μήπως τα λοκντάουν έγιναν για να κάνουν τα τελευταία upgrade στο λογισμικό των περιστεριών-drone που μας παρακολουθούν όλους; Σε αυτά και πολλά ακόμα απαντάει ο Δημήτρης Λένης στο βιβλίο του *Θεωρίες Συνωμοσίας - Ιστορία, Θεωρία και Πρακτική*, το οποίο κυκλοφόρησε πρόσφατα από τις εκδόσεις τόπος.

Καθώς καταπιάνεται με ένα από τα πιο πολυσυζητημένα θέματα των τελευταίων χρόνων, ο συγγραφέας ανοίγει όλη τη γκάμα θεμάτων και προσεγγίσεων. Ξεκινάει επιστημολογικά για να εξηγήσει ότι είναι ιδιαίτερα δύσκολο να ορίσουμε τι είναι γενικά οι θεωρίες συνωμοσίας. Ανατρέχοντας σε διάφορους ορισμούς Δείχνει ότι κάθε σχετική προσπάθεια υποκρύπτει, στον έναν ή τον άλλον βαθμό, μία θεώρηση για το ποιος είναι ο «κατάλληλος αρμόδιος», ο φορέας που έχει την ευθύνη για να ορίσει την αλήθεια, το ψεύδος και το εύρος των αποδεκτών ερμηνειών ενός

φαινομένου στη δημόσια συζήτηση.

Στη συνέχεια, το βιβλίο επιχειρεί μία διπλή ιστορική αναδρομή. Από τη μία μεριά, καταπιάνεται με τις θεωρίες συνωμοσίας ανά τους αιώνες, εστιάζοντας στο ότι αποτελούν ένα κατεξοχήν σύγχρονο, νεωτερικό φαινόμενο που συνδέεται στενά με τον εξορθολογισμό της παραγωγής και της κρατικής διακυβέρνησης. Από τον πρώιμο αντισημιτισμό μέχρι του Ιλουμινάτι και τους μασόνους και από εκεί στην πρόσμειξη ώστε να φτιαχτεί το ιδανικό κακό, ο Εβραιομπολσεβίκος, ο Λένης παρακολουθεί την πορεία του στιγματισμού του Άλλου μέσα από θεωρίες συνωμοσίας. Η αναδρομή αυτή συνδέεται με τους μετασηματισμούς και τις ρήξεις μέσα στο στρατόπεδο του συντηρητισμού και της Δεξιάς, τον κατεξοχήν χώρο που επικοινωνεί με φυλετικές προσεγγίσεις. Ο συγγραφέας προχωράει από τον διχασμό και την προσπάθεια «ωρίμανσης» της μεταπολεμικής Δεξιάς που ήθελε να πάρει αποστάσεις από το αποικιοκρατικό-ρατσιστικό παρελθόν μέχρι τη σημερινή alt-right που ανανεώνει, στην εποχή των social media, κλασικά μοτίβα συνωμοσιολογίας όπως η υποτιθέμενη «αντικατάσταση πληθυσμών» από εξωτερικούς εχθρούς (παλιά Εβραίους, πλέον μουσουλμάνους). Το βιβλίο προσφέρει έναν μεγάλο όγκο πληροφορίας και λιγότερο γνωστών πτυχών μέσα από μία στρωτή γραφή που θυμίζει περισσότερο αφήγηση παρά δοκίμιο.

Βέβαια, η πιο αιχμηρή πλευρά του βιβλίου είναι ότι δεν εστιάζει αποκλειστικά στον συνωμοσιολογικό λόγο αλλά ψάχνει να δει, διαχρονικά αλλά και σήμερα, το πώς ο κυρίαρχος λόγος πλαισιώνει τη συζήτηση για τις συνωμοσίες. Κατά μία, αρκετά προφανή, αναλογία θα λέγαμε ότι το πιο ενδιαφέρον θέμα στη μελέτη των fake news δεν είναι οι ψευδείς ειδήσεις καθεαυτές αλλά το πώς τις αντιμετωπίζει το κυρίαρχο μιντιακό-πολιτικό σύστημα, το ποιους κατονομάζει ως υπαίτιους και οι «θεραπίες» που προτείνει. Σε αυτό το σημείο, ο Λένης εστιάζει στην επιστημολογία του Καρλ Πόπερ και στο κλασικό έργο του Χόφσταντερ για τις θεωρίες συνωμοσίας και το «παρανοϊκό στυλ πολιτικής» — σε αυτούς εντοπίζεται η εκ τω προτέρων απόρριψη κάθε υποψίας ύπαρξης συνωμοσίας στην πολιτική ζωή αλλά και η γενικευμένη ταύτιση κριτικών-ανατρεπτικών θεωριών (όπως ο μαρξισμός) με θεωρίες συνωμοσίας. Με αυτό τον τρόπο, ο κυρίαρχος λόγος προσπάθησε και να «οχυρωθεί» απέναντι σε δομικές κριτικές (αφού αυτές είναι εν τέλει «συνωμοσιολογικές») αλλά και να καταστείλει κάθε σκέψη ότι το κράτος μπορεί να εμπλέκεται πραγματικά σε συνωμοσίες — τη θεώρηση αυτή, ο Λένης ονομάζει «κρατική θεωρία συνωμοσίας», μία αντίστροφη εκδοχή συνωμοσιολογίας όπου ακόμα και οι υπαρκτές αποδείξεις κρατικών συνωμοσιών πρέπει αναγκαστικά να απορριφθούν. Όπως αναφέρει ο ίδιος ο συγγραφέας: «Το να απορρίπτει κανείς εκ των προτέρων όλες τις θεωρίες συνωμοσίας είναι μία θεωρία συνωμοσίας για τις θεωρίες συνωμοσίας».

Ακόμα πιο ενδιαφέρον είναι το πώς, μέσα από τη συζήτηση για τις θεωρίες συνωμοσίας, βρίσκουμε μία γενεαλογία του σημερινού ακραίου κέντρου, της θεωρίας των δύο άκρων και της ψυχολογικοποίησης της πολιτικής — τα δύο άκρα, αριστερά και δεξιά, συγκλίνουν, μεταξύ άλλων, στον παρανοϊκό τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται τον κόσμο. Επιπλέον, βασικό στοιχείο στη σκέψη των μεταπολεμικών φιλελεύθερων διανοούμενων ήταν ο βαθύτατος ελιτισμός, η απαξίωση μπροστά στην «πλέμπα» που πείθεται από θεωρίες συνωμοσίας. Ο ίδιος ελιτισμός φτάνει μέχρι

σήμερα και επανεμφανίζεται στον κυρίαρχο λόγο για την πανδημία. Οι «ψεκασμένοι» και οι μη εμβολιασμένοι, όταν δεν καταστέλλονται επειδή απειλούν τη δημόσια υγεία, αντιμετωπίζονται με οίκτο αφού η έλλειψη μόρφωσης τους έκανε εύκολα θύματα των συνωμοσιολόγων. Έτσι, το κράτος ανανεώνει τον ρόλο και τη θέση του ως ο κατεξοχήν κριτής της αλήθειας, του ψεύδους και του κοινού καλού — με βασικό εργαλείο τον αποκλεισμό κοινωνικών στρωμάτων και την ενεργοποίηση κοινωνικού εμφυλίου γύρω από το κυνήγι των συνωμοσιολόγων. Αποδεικνύεται χρήσιμος εδώ ο όρος του Λένη για τις «κρατικές θεωρίες συνωμοσίας» — αφού τα κράτη ιδιωτικοποίησαν τις υποδομές, εγκατέλειψαν τις ευθύνες τους απέναντι στα δημόσια αγαθά, επανέρχονται για να καταδείξουν τον «πραγματικό» κίνδυνο για τη δημόσια υγεία, τα θύματα των θεωριών συνωμοσίας.

Συνολικά, το βιβλίο ισορροπεί σε μία λεπτή γραμμή. Από τη μία, κατακεραυνώνει τις περισσότερες θεωρίες συνωμοσίας και τα αντίστοιχα ρεύματα σκέψης, αναδεικνύει τον ρόλο τους στον

στιγματισμό του Άλλου και στη νομιμοποίηση των μεγαλύτερων τραγωδιών του 20^{ου} αιώνα, όπως το Ολοκαύτωμα. Την ίδια στιγμή, αποτελεί ένα γλυκόπικρο love letter στον συνωμοσιολογικό τρόπο σκέψης. Τηρουμένων των αναλογιών, ο Λένης προσπαθεί να ακολουθήσει τη μέθοδο του Μαρξ απέναντι στη θρησκεία. Για τον Μαρξ, η θρησκεία ήταν «το όπιο του λαού» αλλά και η «καρδιά ενός άκαρδου κόσμου». Έτσι, οι θεωρίες συνωμοσίας αποτελούν (και) «μία προσπάθεια εκλογίκευσης μίας παράλογης πραγματικότητας», μία στρεβλή προσπάθεια κριτικής της εξουσίας. Όσο περισσότερο οι λαϊκές τάξεις αποκλείονται από την πολιτική ζωή, όσο η δημόσια συζήτηση στενεύει τα όρια των πιθανών εναλλακτικών –σε σημείο να τείνει να τις εξαφανίσει– τόσο ανανεώνονται θεωρίες που ερμηνεύουν τον κόσμο μέσα από τις δράσεις μίας απόκρυφης ελίτ.

Εύλογα μπορεί ο Λένης να επικριθεί στο σημείο αυτό ότι αθώνει τις θεωρίες συνωμοσίας, ότι υποτιμά τους κινδύνους που αυτές εγκυμονούν. Ωστόσο, η ιστορική οπτική του βιβλίου δεν αφήνει περιθώρια παρερμηνείας σε αυτό το ζήτημα. Ακόμα και το τελευταίο κεφάλαιο (με τον προβοκατόρικο τίτλο *Συνωμοσιολογίας εγκώμιο*) τονίζει ότι παρά την προσπάθεια κριτικής στην εξουσία, οι κάθε είδους θεωρίες συνωμοσίας πάντα καταλήγουν στην αδράνεια: αν οι Ιλουμινάτι, οι Ερπετόμορφοι και οι Νεφιλίμ είναι τόσο πανίσχυροι και σατανικοί, ποιος ο λόγος να προσπαθούμε να τους αντισταθούμε

Φυσικά, αυτή η, φαινομενικά αντιφατική στάση του συγγραφέα απέναντι στις θεωρίες συνωμοσίας, ορίζει και μία πολιτική κατεύθυνση για την Αριστερά που δεν αναφέρεται ρητά αλλά υπονοείται με σαφήνεια σε όλο το βιβλίο: ένας διαρκής διμέτωπος αγώνας τόσο απέναντι σε εκείνες τις θεωρίες συνωμοσίας που στρώνουν τον δρόμο στον ρατσισμό, την Ακροδεξιά και τον φασισμό όσο και απέναντι σε όσους εμφανίζονται τιμητές της αλήθειας και του «ορθολογισμού» με μόνο στόχο την εκ νέου νομιμοποίηση ενός παράλογου κοινωνικού συστήματος. Ίσως φαντάζει λίγο προφανές για την Αριστερά όλο αυτό — δυστυχώς, η πανδημία απέδειξε ότι είναι πολύ πιο δύσκολο από όσο φανταζόμαστε.

Ο Αλέξανδρος Μινωτάκης είναι διδάκτορας του τμήματος Επικοινωνίας και ΜΜΕ του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθήνας. Είναι κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου στο πεδίο «Δημόσια Επικοινωνία και Νέα Μέσα». Έχει συμμετάσχει σε έρευνες σχετικά με τα ελληνικά ΜΜΕ στην περίοδο της οικονομικής κρίσης. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα επικεντρώνονται στην κριτική θεωρία και την πολιτική οικονομία των ψηφιακών μέσων. Ως δημοσιογράφος, αρθρογραφεί σε ηλεκτρονικά περιοδικά σχετικά με την ποπ κουλτούρα. Είναι μέλος της συντακτικής ομάδας του Jacobin Greece